הרב מרדכי נוביק

כניסת פסולים בין האולם והמזבח*

א. פתיחה

כתב הרמב"ם בהלכות ביאת מקדש, לאחר פירוט דיני שתויי יין במקדש:

> יראה לי, שכל כהן הכשר לעבודה, אם נכנס מן המזבח ולפנים והוא שתוי יין או שכור משאר המשכרין, או פרוע ראש, או קרוע בגדים כדרך שקורעין על המתים, אע"פ שלא עבד עבודה - הרי זה לוקה, הואיל והוא ראוי לעבודה ונכנס בשעת העבודה מנוול ככה, והרי הוא מוזהר שלא יכנס[1] (פ"א, הט"ו).

ובמקביל, כתב ביחס לבעל מום:

> כל כהן שיש בו מום, בין מום קבוע בין מום עובר, לא יכנס למקדש מן המזבח ולפנים, שנאמר 'אל הפרוכת לא יבוא ואל המזבח לא יגש', ואם עבר ונכנס - לוקה, אף ע"פ שלא עבד. ואם עבד במקדש - פסל וחילל עבודה ולוקה אף על העבודה, שנאמר 'אשר יהיה בו מום לא יקרב', מפי השמועה למדו שאזהרה זו שלא יקרב לעבודה (פ"ו, ה"א).

ברור מלשון הרמב"ם שמדובר בשתי הלכות שונות, הן מבחינת מקורן והן מבחינת ההבדל בניסוח ההלכות, שכן רק בהלכה הראשונה מוסיף הרמב"ם הסתייגות בנוסח "יראה לי". ברם, המשותף לשתי ההלכות הוא שיטתו הייחודית של הרמב"ם, שיש איסור דאורייתא בכניסת פסולים מסוימים בין האולם ולמזבח.

בראש החולקים על שיטה זו עומד הרמב"ן בהשגותיו על ספר המצוות (מצוות לא תעשה ס"ט, ע"ג), ומדבריו שם יוצא שהוא חולק על הרמב"ם בשתי נקודות נפרדות.

* הפניה סתמית במאמר זה לרמב"ם ולנושאי כליו היא להלכות ביאת מקדש.

1 הרמב"ם כולל בהלכה זו שלושה פסולים: שתויי יין, פרועי ראש וקרועי בגדים. כל פ"א בהלכות ביאת מקדש מוקדש לדיני שלושה פסולים אלו, ואף על פי שכל אחד עומד כפסול עצמאי, ברור מדברי הרמב"ם בשאר הפרק שישנו קשר מסוים בין שלשתם (בהלכה ח' מצטט הרמב"ם פסוק ביחזקאל המקשר שתוי יין לפרוע ראש, ובהלכה י"ד מובא פסוק מויקרא שמקשר פרוע ראש לקרוע בגדים). למרות חילוק אחד הבולט בין שתויי יין ושני האחרים (לעניין חילול עבודה), לגבי איסור כניסה משווה הרמב"ם את כולם מצד תיאורם כ"מנוול ככה" (על חשיבות תיאור זה נעמוד בהמשך), ולכן, בהמשך דברינו נזכיר רק שתויי יין אף שכוונתנו היא לכל שלושת הפסולים הללו.

ראשית, לדעתו אין שום משמעות ברמת הדאורייתא לחילוק בין השטח שבין האולם והמזבח ובין שאר העזרה, ורק מדרבנן יש דינים מיוחדים לאזור זה. שנית, לדעתו אין בפסולים הנ"ל איסור כניסה אלא איסור עבודה לחוד. אף שבפסוקים[2] מדובר על "ביאה" או "גישה", פירוש מונחים אלו להלכה - לדעת הרמב"ן - הוא עבודה ממש. הרמב"ן אינו שולל את קיומו של המושג איסור כניסה (כמו ביחס לביאה ריקנית להיכל),[3] אולם הוא סובר שאיסור זה אינו שייך לפסולים אלו.

להלן ננתח שתי מחלוקות אלו, כדי להגיע להבנה ברורה ומקיפה יותר של שיטתו המחודשת של הרמב"ם.

ב. תוקף קדושת בין האולם והמזבח

מקור האיסור של כניסת פסולים בין האולם והמזבח הוא המשנה בכלים:

> בין האולם ולמזבח מקודש ממנה, שאין בעלי מומין ופרועי ראש נכנסים לשם; ההיכל מקודש ממנו, שאין נכנס לשם שלא רחוץ ידים ורגלים... אמר רבי יוסי: בחמשה דברים בין האולם ולמזבח שוה להיכל - שאין בעלי מומין ופרועי ראש ושתויי יין ושלא רחוץ ידים ורגלים נכנסים לשם, ופורשין מבין האולם ולמזבח בשעת הקטרה (כלים פ"א, מ"ט).

לפי הרמב"ם בפירוש המשניות על אתר, רבי יוסי חולק על תנא קמא רק ביחס לכהן שאינו רחוץ ידים ורגלים, ובזה הלכה כתנא קמא שאינו אסור ליכנס בין האולם והמזבח.[4] לגבי שתויי יין גם תנא קמא מודה שישנו איסור ליכנס בין האולם והמזבח. לא ברור מן המשנה האם מעמדו המיוחד של בין האולם והמזבח הוא מדאורייתא או מדרבנן, ובזה נחלקו האמוראים ביומא מד: אם "מעלות דאורייתא" או "מעלות דרבנן". כאמור לעיל, הרמב"ם פוסק כמאן דאמר מעלות דאורייתא והרמב"ן פוסק כמ"ד מעלות דרבנן.

2 ויקרא י', ט לגבי שתויי יין; שם כ"א, כג לגבי בעל מום.

3 החינוך (מצווה קפ"ד) סובר שלפי הרמב"ן יש להגביל גם את האיסור של ביאה ריקנית להיכל רק לביאה שלא לצורך כלל (למעט הנכנס להשתחוות). כנראה שהוא הבין ברמב"ן שאף בכניסת פסול להיכל אין איסור אלא מדרבנן, וממילא צריך לומר דמיירי שנכנס להשתחוות, ובזה סובר הרמב"ן שאין משום ביאה ריקנית. כבר ציין המשנה למלך בהגהותיו על החינוך שאין צורך לפרש כך ברמב"ן, אלא שלדעת הרמב"ן מצד היותו פסול אין איסור כניסה אפילו להיכל, אבל מצד ביאה ריקנית אמנם קיים איסור שכזה.

4 וכך פוסק הרמב"ם בהל' בית הבחירה פ"ז, ה"כ-כא.

ייתכן שמחלוקת זו בין הראשונים קשורה למחלוקת אחרת ביניהם ביחס למטרת המקדש ואופיו. שיטת הרמב"ם, כפי שזו באה לידי בטוי בספר המצוות, היא שהמקדש הוא בעיקר מקום המיועד לעבודת ה' על ידי קרבנות וראייה:

> והמצווה העשרים היא שצונו לבנות בית עבודה, בו יהיה ההקרבה והבערת האש תמיד ואליו יהיה ההליכה והעליה לרגל והקבוץ בכל שנה כמו שיתבאר, והוא אמרו יתעלה 'ועשו לי מקדש' (ספר המצוות, מצות עשה כ').

וכך גם בתחילת הלכות בית הבחירה:

> מצות עשה לעשות בית לה' מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות, וחוגגין אליו שלש פעמים בשנה, שנאמר 'ועשו לי מקדש' (פ"א, ה"א).

לעומתו, הרמב"ן מדגיש את אופי המקדש כמקום מנוחה להשראת השכינה וכְּביתו של הקב"ה.[5] דברים ברורים בכיוון זה נמצאים בפירושו על התורה, בתחילת פרשת תרומה:

> מעתה הנה הם לו לעם והוא להם לא-לוהים כאשר התנה עמהם מתחלה... והנה הם קדושים ראויים שיהיה בהם מקדש להשרות שכינתו ביניהם. ולכן צוה תחלה על דבר המשכן שיהיה לו בית בתוכם מקודש לשמו, ושם ידבר עם משה ויצוה את בני ישראל. והנה עיקר החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה שהוא הארון, כמו שאמר (שמות כ"ה, כב) 'ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת', על כן הקדים הארון והכפרת בכאן כי הוא מוקדם במעלה (שמות כ"ה, א).

לפי ההבנות השונות הללו באופי המקדש ובמטרתו, יש להדגיש חלקים שונים ואזורים שונים של הבנין מבחינת מרכזיותם במערכת המקדש.

לרמב"ן, הרואה במקדש מקום למנוחת השכינה, ברור (וכך הוא כותב במפורש) שמרכז המקדש הינו הארון. שאר המקדש בנוי כקבוצת מעגלים קונצנטריים מסביב לארון: קודש הקדשים, ההיכל והעזרה מייצגים דרגות קדושה, אשר הולכות ומתמעטות ככל שהמרחק מהארון הולך וגדל. כל אחד מאזורים אלו נבדל משכנו הסמוך לו לצד חוץ, הן על ידי מחיצות פיזיות והן על ידי עבודות שמאפיינות אותו כאזור ייחודי. לפי דירוג זה, אין שום סיבה לחלק בין המרחב שבין האולם והמזבח

5 מחלוקת זאת כשלעצמה קשורה למחלוקת נוספת בין שני הראשונים בעיקרי האמונה, דהיינו ביישום המושג של מיקום ביחס לקב"ה. הרמב"ם שולל יישום שכזה לגמרי (הקדמה לפרק חלק, היסוד השלישי), ואילו הרמב"ן סובר שייתכן כי הקב"ה מתגלה במקום פיזי מצומצם; עיין למשל בפירושו לבראשית ג', ח.

לבין שאר העזרה: הן מצד המחיצות והן מצד העבודות יש לראות את כל העזרה כמקשה אחת.

לפי הרמב"ם - הסובר שעיקר מטרת המקדש היא פעילות העובדים בו, ובמיוחד הקרבת הקרבנות - יש לראות את מערכת המקדש באופן אחר. המרכז של המקדש אינו הארון, אלא כל מוקדי העבודה בהיכל ובקודש הקודשים (מזבח הקטורת, המנורה, השלחן, הפרוכת ובין הבדים), וכן המזבח החיצון. מסתבר מאוד, לפי גישה זו, לראות את האזור שבין האולם והמזבח כיחידה נפרדת משאר העזרה, שכן אזור זה הוא הגשר המחבר את המזבח החיצון עם שאר מוקדי העבודה שבמקדש. יש לראות את אזורי ההיכל, בין האולם והמזבח והמזבח החיצון עצמו כ"מערכת העבודה". לכן, כדין עיקר המקדש, כך גם האזור שבין האולם והמזבח מובדל משאר העזרה.[6] לאור זאת יכול הרמב"ם לסבור שיש לאזור שבין האולם והמזבח מעמד מיוחד אף ברמת הדאורייתא.[7]

ואמנם, במקום אחר במשנה תורה מחדש הרמב"ם דין ביחס לאזור שבין האולם והמזבח מפאת היותו עיקר המקדש; כך לפחות לדעת אחד ממפרשיו, וכפי שיתבאר. כותב הרמב"ם:

> וכן נותץ אבן אחת מן המזבח או מכל ההיכל או **מבין האולם ולמזבח** דרך השחתה - לוקה, שנאמר 'ונתצתם את מזבחותם וגו' לא תעשון כן לה' א-להיכם (הל' בית הבחירה פ"א, הי"ז).

6 לכאורה, יש מקום לטעון שעבודות המזבח החיצון נעשות בכל העזרה: שחיטה וקבלה נעשות בכל מקום (לפחות בקדשים קלים), ואף הולכה וזריקה נעשות במרחק קטן מהמזבח (ולאו דווקא לצד האולם). אם כן, כיצד אפשר למעט את שאר העזרה ממערכת העבודה המרכזית? ויש להשיב ששחיטה אינה עבודה, ומקבלה ואילך אמנם כל העזרה כשרה, אבל העבודות האלו באופיין נתפסות כקירוב למזבח (כי כולן מתייחסות לדם, שהוא חלקו של המזבח). לכן, העובדה שעבודות אלו כשרות בכל העזרה אינה מועילה להרחיב את מעמד המזבח כמרכז עבודה לשאר העזרה. ועיין במאמרי "בעניין מעמד שחיטה כעבודה" (בקובץ זה), שם הסברתי את הקשר בין הדין הקובע "מקבלה ואילך מצוות כהונה" ובין התמיהה "וכי זר קרב אצל המזבח".

7 בדיוננו איננו מחלקים בין ההיכל והאולם, אלא רואים את שני המקומות כמערכת אחת בעלת קדושה אחת. אמנם, הגמרא בכמה מקומות (עירובין ב.; זבחים יד. ועוד) הסתפקה בנקודה זו ואף הציעה שיש בה מחלוקת תנאים. פשטות המשנה בכלים (פ"א, מ"ט), שלא מחלקת בין המקומות, היא שהמשנה נשנית אליבא דמאן דאמר קדושה אחת היא (וכך מציין התוס' יום טוב על אתר). ברם, אף למאן דאמר שתי קדושות הן - ייתכן שקדושת האולם זהה לקדושת בין האולם והמזבח, ואם כן, שוב אין נפקא מינה ממחלוקת זו לענייננו.

הכסף משנה על אתר מציין, שבמקום אחר הרמב"ם מרחיב את היקף האיסור:

> הסותר אפילו אבן אחת דרך השחתה מן המזבח או מן ההיכל או **משאר העזרה** - לוקה, שנאמר בעבודת כוכבים 'כי את מזבחותם תתוצון' וכתוב 'לא תעשון כן לה' אל-היכם' (הל' יסודי התורה פ"ו, ה"ז).

הכסף משנה מבין שהמונח "בין האולם ולמזבח" בדברי הרמב"ם אינו מדויק, והרמב"ם סמך על מה שכבר כתב בהלכות יסודי התורה. אולם, בעל אבן האזל על אתר טוען שההלכות עוסקות בשתי פעולות שונות הכלולות בלאו של "לא תעשון כן". בהלכות יסודי התורה מדבר הרמב"ם על איסור סתירת אבן הנמצאת כעת בתוך הבנין, ובזה אמנם יש לכל המקדש דין אחד; אולם בהלכות בית הבחירה לא מדובר על "סתירה" אלא על "נתיצה", דהיינו נתיצת אבן שכבר הוסרה מהבנין (למטרת תיקון וכדומה), ובזה האיסור חל רק על השטח שבין האולם והמזבח ולא על שאר העזרה, כיוון שבין האולם והמזבח הוא "עיקר המקדש".

יש להבין בדברי אבן האזל שקיימים שני מסלולים באיסור של "לא תעשון כן":

א. סתירת חלק מהמקדש.

ב. סתירת אבן של המקדש.

בהיותה מחוברת לעזרה, כל אבן אסורה בנתיצה מצד המסלול הראשון. כאשר האבן מבודדת - אין היא נחשבת חלק מהמקדש, ואיסור הנתיצה חל רק מצד המסלול השני (אם היא אמנם "אבן של המקדש", דהיינו: אם אותה אבן הייתה חלק ממערכת העבודה הכוללת את ההיכל, המזבח, ובין האולם והמזבח).

הבנה הזאת ברמב"ם גם מדויקת מלשונו בכותרת להלכות ביאת מקדש, שם ניסח את שני הלאווין שהצגנו בראש דברינו. גם שתוי יין וגם בעל מום אסורים, לדעת הרמב"ם, להיכנס בין האולם והמזבח, אולם הניסוח בכותרת הוא: "שלא יכנס כהן שכור **למקדש**", וכן: "שלא יכנס בעל מום **להיכל ולמזבח**". שני ביטויים אלו כנראה כוללים גם את האזור שבין האולם והמזבח, ושניהם מצביעים על אופי האזור לדעת הרמב"ם. אזור זה הוא חלק אינטגרלי של עיקר המקדש, כהסבר אבן האזל, אבל הוא זוכה למעמדו רק מפאת היותו הגשר בין ההיכל והמזבח, שני המוקדים המובהקים של עבודה במקדש.

הגדרת בין האולם והמזבח כעיקר המקדש מסייעת גם בהסבר הלכה אחרת ברמב"ם:

> וכן אסור לכל אדם בין כהן בין ישראל להכנס למקדש כולו מתחילת עזרת ישראל ולפנים כשהוא שתוי יין או שכור או פרוע ראש דרך ניוול או קרוע בגדים, אע"פ שאינו באזהרה, שאין זה כבוד ומורא לבית הגדול והקדוש שיכנס בו מנוול (פ"א, הי"ז).

דין זה אינו קשור לאיסור שתויי יין כשלעצמו, כפי שהרמב"ם מודה, אלא הוא פרט בדיני מורא מקדש. בשל כך, לכאורה, הוא מתאים יותר לפ"ז מהלכות בית הבחירה. אם כן, מדוע הוא מוזכר דווקא כאן? לכאורה, הרמב"ם רוצה לקשר בין מהות שתי ההלכות: כשם שבכל המקדש (מעזרת ישראל ולפנים) קיים איסור כניסה מצד מורא מקדש, כך ב"עיקר המקדש" - מן המזבח ולפנים - יש איסור כניסה נפרד. בשתי ההלכות (ט"ו, י"ז) מדגיש הרמב"ם שהאיסור נובע מתיאור שתוי יין או פרוע ראש כ"מנוול". אם כן, נראה לכאורה כי גם האיסור הפרטי של שתויי יין קשור לדין מורא מקדש. נקודה זו תתבאר בהמשך הדברים.

ג. זיקת בין האולם והמזבח למזבח

עד כה, דברינו התייחסו למעמד השטח שבין האולם והמזבח ברמת הדאורייתא. מדרבנן, ברור מהמשנה בכלים (פ"א, מ"ט) שיש לאזור זה מעמד מיוחד ביחס לשאר העזרה. ברם, לדעת הרמב"ן - הסובר שמעמד מיוחד זה נובע רק מתקנת חכמים - יש לחקור באופי התקנה. מצד אחד, ניתן להבין שמדובר בהרחבת החלוקה שכבר קיימת ברמת הדאורייתא. כלומר, רבנן הגדירו את האזור שבין האולם והמזבח כשלב נפרד בתהליך ההתרחקות מן הארון, עוד מעגל קונצנטרי בין ההיכל והעזרה, כאשר דיניו שונים מן המעגלים האחרים. ההיגיון בתפישה זו נובע מכך שהמזבח הוא מוקד העבודה בעזרה, ואדם שכבר עבר את המזבח ופניו מועדות להיכל - במידה מסוימת כבר יצא מתחום המזבח (העזרה) ולתחום ההיכל לא הגיע. מצד שני, אפשר להבין שרבנן הוסיפו את הבנת הרמב"ם לחלוקת המקדש לאזורים. כלומר, מדאורייתא חלוקת המקדש נקבעת על ידי קירבה לארון, אולם מדרבנן יש חשיבות מסוימת לאזור שבין האולם והמזבח כיוון שהוא המחבר את כל מוקדי העבודה במקדש יחד. לפי ההבנה הראשונה, האזור שבין האולם והמזבח נתפס מדרבנן כמקום עצמאי, קדוש יותר משאר העזרה (כולל המזבח) ופחות קדוש מההיכל. לפי ההבנה השנייה, יש לראות את המזבח, בין האולם והמזבח וההיכל כיחידה אחת, עם קשר נזיל בין

החלקים. במצב כזה לא נתפלא למצוא שדיניו של האזור בין האולם והמזבח זהים לדיני המזבח או לדיני ההיכל, כהרחבה של זה או של זה.[8]

נפקא מינה פשוטה ובולטת משאלה זו היא הגדרת גבולות המקום: האם בין האולם והמזבח כולל רק את עשרים ושתיים האמה שבין כניסת האולם וקצהו המערבי של המזבח, או גם את שלושים ושתיים האמה של מקום המזבח עצמו? במסגרת שיטת הרמב"ם ברור שגם מקום המזבח נכלל באזור זה, שכן הן לגבי שתויי יין והן לגבי בעלי מום הוא משתמש במונח "מן המזבח ולפנים".[9] בנוסף, מקור האיסור לבעלי מום - לדעתו - הוא הפסוק: "ואל המזבח לא יגש". ובספר המצוות (לא תעשה ס"ט, בתרגומו של הרב קאפח) הדבר מפורש עוד יותר: "שהוזהר כהן בעל מום מלהיכנס להיכל בכללותו, כלומר **המזבח, ובין האולם והמזבח** והאולם וההיכל. והוא אמרו יתעלה 'אך אל הפרכת לא יבא ואל המזבח לא יגש' ".[10] שיטה זו מסתברת לפי הבנתנו ברמב"ם, שמעמדו המיוחד של בין האולם והמזבח תלוי בצמידותו למזבח, המהווה מוקד מרכזי של עבודה במקדש. הרמב"ן (בהשגותיו על ספר המצוות שם) חולק על הרמב"ם, וסובר ש"בין האולם והמזבח" כולל רק את עשרים ושתיים האמה שמקצה המזבח ועד כניסת האולם. לאור זאת נראה שהוא סובר כי אפילו ברמת הדרבנן אין מעמדו של בין האולם והמזבח נובע מהמזבח.

ראוי לציין עוד שתי שיטות בעניין הקשר בין האזור שבין האולם והמזבח והמזבח עצמו. קיימת מחלוקת משולשת בין התנאים בעניין הגדרת צפון לעניין שחיטת קדשי

8 יש מקום להשוות את דיני בין האולם והמזבח לדיני ההיכל עצמו גם לפי ההבנה הראשונה, כיוון שניתן להבין כי תקנת חז"ל בדבר קדושת השטח שבין האולם והמזבח היא משום גזרה אטו כניסה להיכל עצמו. מצד שני, יש מקום לחלק בין האזור שבין האולם והמזבח וההיכל עצמו גם לפי ההבנה השנייה (ולכאורה אין מנוס מכך, מפאת המשנה המפורשת בכלים). לכן, אין השוואת דיני ההיכל לדיני בין האולם והמזבח תורמת הרבה לענייננו, ודיוננו מוגבל להשוואת דיני בין האולם והמזבח למזבח עצמו.

9 עיין במשנה למלך (פ"ו, ה"א), שמסתפק האם מונח זה מדבר גם על מקום המזבח, ונוטה לחשוב שלא כך (אולם הוא מסיק זאת לאור הראיות האחרות מהפסוק ומספר המצוות). לי נראה, שאם הרמב"ם התכוון רק לעשרים ושתיים האמה היה לו לכתוב "לפנים מן המזבח".

10 יש מקום לחלק בין בעל מום, שרק לגביו כתוב "ואל המזבח לא יגש", לבין שתויי יין, פרועי ראש, וקרועי בגדים. זאת מכיוון שגם בכותרת להלכות ביאת מקדש וגם בספר המצוות (לא תעשה ע"ג) מנסח הרמב"ם שאסור להם ליכנס "למקדש", ובספר המצוות הוא מפרט בלי שום רמז למזבח: "אסור לו להיכנס מבין האולם ולמזבח עם כל ההיכל". עם זאת, נראה לי שקשה לחלק כך, שהרי המשנה בכלים כוללת איסורים יחדיו: "בין האולם ולמזבח מקודש ממנה, שאין בעלי מומין ופרועי ראש נכנסים לשם". ואמנם, במשנה תורה אין שום חילוק בתיאור המקום; לגבי שניהם מופיע אותו מונח: "מן המזבח ולפנים".

קדשים.[11] רבי יוסי ברבי יהודה סובר שהשחיטה כשרה רק כנגד כותלו הצפוני של המזבח (ועד הכותל הצפוני של העזרה), וכפשוטו של הפסוק "על ירך המזבח צפונה" (ויקרא א', יא); רבי אלעזר ברבי שמעון מוסיף את האזור שמצד צפון-מערב של המזבח, דהיינו לצפונו של בין האולם והמזבח; ורבי מוסיף על דבריו של רבי אלעזר ברבי שמעון אף את השטח שבצפון-מזרח של המזבח, עד כניסת העזרה. רבי כנראה הבין שהמזבח הוא המוקד המרכזי של העזרה (למזרחו של האולם), ולכן כל נקודה באזור זה שבצפונו של המזבח נחשבת "על ירך המזבח צפונה". מה סובר רבי אלעזר ברבי שמעון, המוסיף את צפונו של בין האולם והמזבח ותו לא? ייתכן שהוא סובר בכיוון שהצענו בדעת הרמב"ם. אמנם רק צפון המזבח מוגדר כ"ירך המזבח צפונה", אלא שהאזור שבין האולם והמזבח - שמעמדו כחלק ממערכת העבודה במקדש נובע (לפחות באופן חלקי) מצמידותו למזבח - נחשב הרחבת המזבח לעניין זה.

יש לאמץ את אותו יסוד בהבנת מאמר מחודש של רש"י בזבחים, בתיאור שיטת רבי יהודה הסובר ששלמה המלך קידש את רצפת העזרה להקטרת חלבים:

> סבר לה כר' יהודה דאמר לקמן בפרק קדשי קדשים (דף נט) תוך עזרה מקדש, כל רצפת העזרה **בין האולם ולמזבח** מקודשת להקטיר חלבים כמזבח עצמו, דכתיב 'ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר' ותניא לקמן: דברים ככתבן - דברי ר' יהודה (זבחים יד. ד"ה ואת"ל).

מנין לרש"י שיש להגביל את שיטת רבי יהודה לשטח שבין האולם והמזבח, בזמן שהגבלה זו לא מופיעה בגמרא כלל? כנראה שרש"י הבין בדעת רבי יהודה, שעל ידי קידוש רצפת העזרה להיות כשרה להקטרת אימורים - הפכה הרצפה להיות הרחבה של המזבח. לכן קידוש זה ייתכן רק באזור שבין האולם והמזבח, מקום בעזרה שכבר יש לו זיקה למזבח, כמקום החיבור בינו ובין ההיכל.

לסיום נציין את השגת הראב"ד על דברי הרמב"ם בהלכות ביאת מקדש, אותם ציטטנו בראש המאמר:

> מן המזבח ולפנים. א"א זה לא מצאתיו אלא כשהוא **קרב למזבח**, שכך שנו בתורת כהנים: 'בבאכם אל אהל מועד' [אין לי אלא אוהל מועד, מנין לעשות מזבח כאהל מועד?] ת"ל 'אתה ובניך אתך'... אבל לפנים מן המזבח מעלות דרבנן הם ואין בהן מלקות ולא מיתה (פ"א, הט"ו).

11 עיין זבחים כ., יומא לו. .

דברי הראב"ד סתומים. האמנם ייתכן שיש חיוב מלקות כשכהן שיכור קרב למזבח, אבל לא כשהוא עומד בין האולם והמזבח? רוב מפרשי הרמב"ם לא הבינו כך בראב"ד, אלא טענו שיש להבין את המונח "קרב למזבח" ככינוי לעבודה ממש ולא כניסה גרידא.[12] אולם, המלבי"ם בפירושו על הפסוק העוסק בשתויי יין מבין את דברי הראב"ד כפשוטם: יש איסור כניסה להיכל,[13] ובמקביל איסור קריבה למזבח אף בלי עבודה.[14] וכן שיטת רבינו הלל כפי שמשמע בפירושו לספרא:[15]

> 'מנין לעשות מזבח כאהל מועד?' - כלומר, כי היכי דחייבין שתויי יין בביאת אהל מועד, דכתיב 'בבואכם אל אהל מועד' הכי נמי חייבין **בביאת מזבח**
> (שמיני, ריש פרשתא א', אחר מכילתא דמילואים).

ברור לפי שיטה זו שיש חשיבות למזבח לא רק מצד העבודה שנעשית בו, אלא כמקום ששייכים בו מושגים של כניסה וקריבה. אם כן, מסתבר לחשוב שההוספה מדרבנן של בין האולם והמזבח נעשתה כדי לחבר שני מקומות אלו, ההיכל והמזבח, ולעשותם חטיבה אחת.

ד. איסור עבודה ואיסור כניסה

נחזור לנקודה השנייה שנחלקו בה הרמב"ם והרמב"ן. לפי הרמב"ם קיים איסור כניסה בשתוי יין, ואילו לפי הרמב"ן יש רק איסור עבודה. מסברה ניתן לראות קשר בין שאלה זו של היקף האיסור, לבין שאלת אופי המקדש שהצגנו לעיל. דא עקא, שקישור זה מוביל למסקנה הפוכה מן האמת. לפי הרמב"ם, הסבור שעיקר מטרת המקדש היא עבודה - היינו מצפים למצוא איסור עבודה בלבד, ואילו לדעת הרמב"ן, שהמקדש הוא מקום מנוחת השכינה - סביר היה להניח שקיים גם איסור כניסה במי שאינו ראוי

12 נתייחס להבנה זו בהמשך דברינו.

13 איסור זה נזכר דרך אגב בהשגה הנ"ל, ומופיע בצורה מפורשת בהשגה הבאה על הלכה ט"ז.

14 תוס' (יומא ה: ד"ה להביא) סוברים להיפך, בעניין היחס בין המזבח ובין האזור שבין האולם והמזבח. לדעתם, על כהן שאינו מקודש ידים ורגלים חל איסור כניסה להיכל וכן איסור עבודה במזבח החיצון (במקביל להבנת רוב המפרשים בראב"ד כאן לגבי שתויי יין). כראיה לשיטתם הם מביאים תוספתא מכלים, אבל משם ברור שאיסור הכניסה שייך לא רק להיכל עצמו אלא גם בין האולם והמזבח, ותוס' אינם רואים בזה שום סתירה לשיטתם. כלומר, בין האולם והמזבח הוא הרחבה של ההיכל ודיניו משותפים לדיני ההיכל, ולכן ייתכן איסור כניסה שם אף כשאין איסור מקביל ביחס למזבח. לראב"ד, המצב הוא הפוך: איסור כניסה למזבח קיים בלי שום איסור מקביל בין האולם והמזבח.

15 בדברי הספרא עצמם נעסוק בהמשך.

לקבל פני השכינה. לאור זאת, נראה שיש להפריד בין העניינים ולראות את מחלוקתם בדבר איסור שתויי יין כמחלוקת מקומית בהבנת הפסוקים ומדרש ההלכה, כפי שנבאר בהמשך דברינו. אולם, לעת עתה, נראה שהקישור בין שאלת היקף האיסור לאופי המקדש יכול לעזור בהבנת שיטת הראב"ד (פ"א, הט"ו) שהצגנו לעיל.

כאמור, רוב המפרשים (מהר"י קורקוס והגר"ח על אתר) מבינים בדעת הראב"ד, שעל שתויי יין חל איסור עבודה בכל המקדש ואיסור כניסה להיכל (ובשניהם חייב מיתה), במקביל לשיטת תוספות (יומא ה: ד"ה להביא) בעניין כהן שאינו רחוץ ידיים ורגליים, על רקע הפסוק "**בבאם אל אהל מועד** ירחצו מים ולא ימתו, או **בגשתם אל המזבח** לשרת להקטיר אשה לה' " (שמות ל', כ).[16] שמעתי ממו"ר הרא"ל שליט"א שאפשר להציע פשרה בין גישות הרמב"ם והרמב"ן בעניין אופי המקדש, וייתכן שהרמב"ן עצמו אכן סובר כפשרה זו. לפי הרא"ל, יש לחלק בין אזורים שונים של המקדש: ההיכל אמנם קדוש בתור מקום נוכחות השכינה, אך קדושת העזרה מושרשת בזהותה כמקום המיועד לעבודה.[17] דברים אלו מסבירים את שיטת הראב"ד (וכן את שיטת תוספות לגבי כהן שאינו רחוץ ידיים ורגליים): במקום המיועד לעבודה - שתוי יין חייב רק כשעובד, ואילו במקום שחוסה השכינה הוא חייב אף על הכניסה לחוד.

על שיטת הרמב"ם, שיש איסור מלקות בכניסה לבין האולם והמזבח ואיסור מיתה רק בעבודה, מקשה הרמב"ן (השגות על ספר המצוות, לא תעשה ע"ג) שתי קושיות חמורות, אחת מהפסוקים ואחת ממדרש ההלכה. הרמב"ן מציין שבפסוק (ויקרא י', ט) מוזכרת רק פעולה אחת ורק עונש מיתה: "יין ושכר אל תשת אתה ובניך אתך **בבאכם** אל אהל מועד, **ולא תמתו**". ואם כן, ממה נפשך: אם "בבאכם" פירושו כניסה לחוד - יחויב במיתה אף על זה, ואם פירושו ביאה לשרת, דהיינו עבודה (וכפי שהרמב"ן סובר) - אין מקום לחייב בכלל על כניסה לחוד! מנין לרמב"ם שישנה רמה אחת של איסור מלקות, ורמה שנייה של איסור מיתה? בנוסף, מקשה הרמב"ן, שיטת הרמב"ם לא תואמת את מסקנת הספרא על אתר:

16 תוס' בסנהדרין (פג. ד"ה ולא) דוחים שיטה זו, וסוברים שאף בהיכל אין חיוב בביאה ריקנית. לדעתם, המילה "לשרת" בסוף הפסוק מכוונת גם לתחילת הפסוק ("בבאם אל אוהל מועד"). כך כנראה הבין גם רש"י בפירושו לפסוק (דבריו הובאו בתוס' ביומא).

17 כך הסביר מו"ר את החילוק בין הכלים בשני המקומות: בהיכל יש כלים המתאימים יותר לבית מכובד - מנורת זהב ושולחן. דרישת "מקשה אחת" של המנורה מעידה על האופי שלה כקישוט אסתטי. בעזרה, לעומת זאת, הכלים הם יותר פונקציונליים - מזבח נחשת (שרובו עשוי מעץ) וכיור לרחיצת ידים.

> מנין לעשות המזבח כאהל מועד? תלמוד לומר 'אתה ובניך'. ומנין שאינו חייב אלא בשעת עבודה? תלמוד לומר 'אתה ובניך'. רבי אומר: נאמר כאן 'בבואכם' ונאמר להלן 'בבואם'[18] מה 'בבואם אל אהל מועד' עשה... את המזבח כאהל מועד ואינו חייב אלא בשעת עבודה, אף 'בבואכם אל אהל מועד' האמור כאן עשה... את המזבח כאהל מועד ולא יהיה חייב אלא בשעת עבודה.

מפורשת כאן הגבלת האיסור ל"בשעת עבודה", שמשמעה - לפי הרמב"ן, וכן לפי הראב"ד בפירושו על אתר - לזמן שהכהן עובד ממש. הרמב"ם אינו מגביל כך את האיסור, ולכן נראה (כך טוען הרמב"ן) שהוא פירש אחרת את המונח "בשעת עבודה". לדעת הרמב"ם פירוש המונח הוא בזמן שראוי לעבודה, ואמנם, הרמב"ם משתמש בלשון "בשעת עבודה" במובן זה (פ"א, הט"ו). אולם, ממשיך הרמב"ן, פירוש זה אינו מסתבר בספרא, שכן רבי לומד את ההגבלה ל"שעת עבודה" מקידוש ידיים ורגליים ("בבואם אל אהל מועד ירחצו מים"), ושם אסורה רק עבודה ולא ביאה ריקנית, אפילו בזמן הראוי לעבודה.[19]

ה. שיטת הרמב"ם - איסור חדירה למקדש

על מנת לתרץ את קושיות הרמב"ן, ולהבין ביתר בהירות את שיטת הרמב"ם ביחס שבין איסור הכניסה ואיסור העבודה, יש להקדים קושייה חזקה של המנחת חינוך. לגבי שתוי יין חוזר ומדגיש הרמב"ם (פ"א, ה"א לגבי עבודה; פ"א, הט"ו לגבי כניסה) שהאיסור וחילול העבודה שייכים רק ב"כהן הכשר לעבודה". זאת אומרת, כהן שכבר נפסל בפסול אחר (טמא, או מחוסר בגדים) ונכנס למקדש שתוי יין - אינו עובר על האיסור של שתוי יין בעבודתו ואף לא בכניסתו; יוצא, אם כן, שאם הפסול האחר לא גורר איתו איסור כניסה נפרד, אזי פסולו הנוסף של הכהן בעצם "מציל" אותו מאיסור כניסה בכלל. המנחת חינוך מתקשה בדין זה לאור פסק הרמב"ם להלן:

> כהן טבול יום ומחוסר כפורים שנטמא והרי הוא מחוסר בגדים ושלא רחוץ ידים ורגלים ועבד - חייב על כל אחד ואחד (פ"ט, הי"א).

ברור מהלכה זו, שכל פסול נוסף (מבין הפסולים שהרמב"ם מונה בהלכה זאת) מוסיף על חומרת האיסור והחיוב של הכהן העובד, ושום איסור לא נתבטל ע"י נוכחות

18 כך גירסת הגר"א והרמב"ן בהשגותיו. לפנינו מופיע "בבואכם", ולא ברורה כוונת הדברים.

19 קביעה זו נכונה לכולי עלמא, חוץ מדעת התוס' הנ"ל ביומא. שיטת הרמב"ם בנידון נמצאת בהמשך ההלכות (פ"ה, ה"א).

הפסול הנוסף. אם כן, מדוע בשתוי יין המצב הוא הפוך, ופסולים אחרים מתחרים עם איסורו ואף מבטלים אותו?

החילוק בין שתוי יין לבין פסולים אחרים מתחדד לאור המקור של פסול זה בפסוקים. הפסוקים המלמדים על פסול שתויי יין (ויקרא י׳, ח-יא) מופיעים כאִי בודד באמצע סיפור שלכאורה אינו קשור כלל לדין שתויי יין, דהיינו ספור מיתת נדב ואביהוא.[20] בנוסף, כפי שציין הרמב״ן, התורה לא מזכירה במפורש את המושג של עבודה בפסוקים אלו, אלא רק "בבואכם"; הספרא דורש שמדובר על שעת עבודה, אבל מדוע אין זה נזכר במפורש בפסוקים? ונראה שיש להבין, שחלוק איסור שתויי יין מכל פסולי העבודה האחרים. בפסולים אחרים יש בכהן ליקוי **הפוגע בעבודה** עצמה: טומאה, העדר קידוש ידיים ורגליים העוסקות בעבודה, והעדר בגדים המשלימים את קדושת הגברא של הכהן. כהן שתוי יין אולי פוגע בעבודה עצמה,[21] אבל אין זה עיקר פגיעתו; כהן כזה פוגע בעיקר **במערכת המקדש** על ידי חדירתו לשם במצב של שכרות. לכן התורה מדגישה רק את הפן של ביאת מקדש, ולא מתייחסת באופן ישיר לעבודה עצמה. זו גם הסיבה לכך שהאיסור מופיע בפרשת נדב ואביהוא: נדב ואביהוא מתו לא משום שעבודתם הייתה פסולה, אלא משום שהיא הייתה בבחינת "אש זרה אשר לא צוה אותם" - כלומר, חדירה לא ראויה למקדש. המקדש הוא מקום המיועד אך ורק לעבודת ה׳ לפי פרטי מצוותיו. כל סטייה מעבודה כזאת מעוותת את המקדש.

כעת ניתן לחזור ולתרץ את קושיית המנחת חינוך לגבי כהן עם כמה פסולים. פסולים אחרים פוגעים **בעבודה עצמה**, ולכן כל סוג של פסול שקיים בכהן העובד - מעמיק ומחזק את עוצמת הפגיעה. לעומת זאת, כאמור, הפגיעה של שתוי יין היא **במערכת המקדש**, אליה חדר ואותה עיוות. לכן, מי שיש בו הרבה פסולים דווקא מזיק פחות, כיוון שהוא כבר מופקע טוטלית מהמערכת. רק מי שכשר לגמרי, לבד מהיותו שתוי יין - מצליח לחדור לתוך המקדש עד כדי כך שעבודתו בפסול זה פוגעת במקדש כולו. רק עבודתו של כהן כזה נחשבת חדירה מספיק עמוקה ומשמעותית המחייבת מיתה.

20 חז״ל כבר עמדו על בעיה זו, והרמב״ן על התורה (על אתר) מביא את דעת המדרש (ויקרא רבה י״ב, א) שנדב ואביהוא היו שתויי יין (הרמב״ן מפרש דעה זו כך שנדב ואביהוא הקריבו אש זרה משום שהיו שכורים, ולא שנענשו במיתה על עצם ההשתכרות). לחלופין, החזקוני מפרש שאזהרה זו קשורה לשאר דיני אנינות המופיעים בפרשה; אבֵל רגיל לשתות יין כדי להקל את צערו, ואסור היה לאהרן ולבניו לנהוג דיני אבלות. לפיכך הוזכר כאן איסור זה, משום הפן הנוסף שנתחדש בו בתקופת האבלות על נדב ואביהוא.

21 שאלת הפגיעה בעבודה עצמה תידון להלן.

החילוק שבין איסורי העבודה של שתוי יין ופסולים אחרים בא לידי בטוי גם בהלכה הקודמת ברמב"ם (פ"ט, ה"י), והפעם לחומרא. הרמב"ם מגביל את חיוב המיתה בעבודת טמא, בעל מום, ושאינו רחוץ ידיים ורגליים לעבודות שזר חייב עליהם, דהיינו עבודה תמה (פ"ט, ה"ב-ה). שתוי יין הושמט מרשימה זו, ומשמע שהגבלה זו אינה קיימת לגביו.[22] לאור דברינו ביישוב קושיית המנחת חינוך, ההשמטה מובנת: אם שורש החיוב הוא פגיעה בעבודה עצמה, קיימת דרישה של עבודה תמה. אך כשהעבודה היא רק אמצעי לחדירת הפסול לתוך המקדש, אין חילוק בין עבודות שונות.

מה פירוש המונח "חדירה" בהקשר זה - ביאה או עבודה? לדעת הרמב"ם, שני המעשים הללו יכולים להוות מכשיר על מנת לחדור אל המקדש. הספרא, המגביל את דין שתוי יין לשעת עבודה (כפשטות דברי הספרא ולא כפי שהציע הרמב"ן בהסבר הרמב"ם) מדבר רק על המקרה של חיוב מיתה.[23] חדירה חמורה למקדש פירושה עבודה במקדש, ורק על ידי חדירה חמורה בפסול מתחייב הכהן מיתה. חידושו של הרמב"ם הוא שגם ביאה ריקנית יכולה להיות מעשה של חדירה בתנאים מסוימים - לגבי האיסור אם לא לגבי הכרֵת - וכפשט הפסוק של "בבואכם אל אוהל מועד". גם כאן יש דרישה של "כהן הכשר לעבודה", ובנוסף הביאה צריכה להיות "בשעת העבודה", דהיינו בזמן הראוי לעבודה. בהעדר תנאים אלו אי אפשר לראות את ביאת הכהן למקדש כפעולה משמעותית של חדירה למקדש. גם מבחינת המקום יש צמצום מסוים; בעוד שעבודה בכל העזרה נחשבת חדירה מספקת, הרי שביאה ריקנית נחשבת חדירה רק בעיקר המקדש, דהיינו בין האולם והמזבח, כפי שהסברנו לעיל.[24]

22 עיין במשנה למלך על אתר, שסובר שגם בשתוי יין יש הגבלה זו (על רקע הסוגיה בזבחים יח., שם אכן משמע כדבריו), אולם ברמב"ם ההשמטה מאוד בולטת.

23 וכן מבין המהר"י קורקוס על אתר בישוב הרמב"ם עם הספרא, ושלא כהסבר הרמב"ן.

24 יש מקום לציין עוד שיטה בדין שתויי יין, השוללת באופן קיצוני יותר מהרמב"ם את העבודה כשורש איסור שתויי יין. בספרא מופיע לימוד (שהושמט מן הקטע שמופיע בגוף דברינו): "אין לי אלא בביאה, מנין אף ביציאה?". ומפרש רבינו הלל: "דאי נזדמן לו יין **בתר גמר עבודה** ביציאה, שלא ישתה". כלומר, הלימוד הזה מחדש, לפי רבינו הלל, שאפשר לחייב כהן שתוי יין שנכנס ועבד **אף על פי שעבד קודם שתייתו**; נראה כי לדעתו עיקר חיוב השתוי הוא על עצם הביאה (או היציאה, לפי לימוד זה), והעבודה היא רק תנאי בעלמא שצריך להתקיים כדי להתחייב. כן הבין הקובץ הערות (בסוף הספרא) את שיטת רבינו הלל.
מן הראוי להביא כאן בקיצור את ההסברים של ראשונים אחרים לחידוש הספרא בעניין החיוב "ביציאה", כאשר כל הסבר תואם לשיטת אומרו בעניין אופי האיסור של שתוי יין:

הבנה זו ברמב"ם, של ביאת מקדש כאמצעי - בנסיבות הנכונות - על מנת להשיג יעד יותר משמעותי של חדירה, עולה גם מדבריו בהמשך ההלכה:

> ...אע"פ שלא עבד עבודה הרי זה לוקה, הואיל והוא ראוי לעבודה ונכנס בשעת העבודה מנוול ככה והרי הוא מוזהר שלא יכנס (פ"א, סוף הט"ו).

אריכות הלשון כאן קצת תמוהה. אם אמנם "הוא מוזהר שלא יכנס" – מדוע איכפת לנו אם הוא ראוי לעבודה, או אם נכנס בשעת עבודה? לכאורה, הרמב"ם מדגיש שאמנם הוא מוזהר שלא יכנס, אבל לא כל כניסה כלולה באזהרה אלא רק כניסה של חדירה, דהיינו כניסה בתנאים הראויים - אלמלא השכרות - לעבודה.

הסברנו, אם כן, שיש לחלק בין איסור שתוי יין לבין שאר איסורי עבודה. באותה מידה, יש לחלק - לשיטת הרמב"ם - בין איסור שתוי יין לבין שאר איסורי ביאה. הרמב"ם לא מזכיר ביחס לאיסור כניסת שתוי יין את ההגבלה של "דרך ביאה חייבה תורה - למעט הנכנס דרך גגות", אותה הוא מזכיר ביחס לאיסור ביאת טמא למקדש (פ"ג, הי"ט) על פי הגמרא בשבועות (יז:).[25] הסיבה לכך היא ששם מדובר על איסור **ביאה פיזית**, ולכן ישנם תנאים להגדרת ביאה פורמלית, ואילו בנידון דידן מדובר על איסור חדירה, שלא זקוק לביאה פורמלית כלל אלא לפגיעה במערכת ע"י שייכות למקום - מחד, ופסול בולט - מאידך.

כעת ניתן להבין את מיקומה של הלכה י"ז, העוסקת בדיני מורא מקדש בכל אדם, וכן את משמעות סמיכותה לדין כהן שתוי יין. האיסור על כהן שתוי יין לחדור למקדש

א. הרמב"ן (בהשגותיו על לא תעשה ע"ג) מבין ש"אף ביציאה" פירושו שחייב אף אם נכנס לא שתוי, שתה בפנים ועבד. החידוש הוא שאין צורך ליכנס בשכרות. דבר זה מסתבר לשיטת הרמב"ן, שאיסור שתוי יין הוא בעיקרון איסור עבודה.

ב. הרמב"ם (פ"א, הט"ז) מבין גם הוא שמדובר על שתייה לאחר כניסה, ומוסיף על הסבר הרמב"ן - לשיטתו - שאם יצא שיכור בלי לעבוד חייב מלקות.

ג. הראב"ד, בפירושו על הספרא, הולך בכיוון הרמב"ן ומוסיף שאפילו כהן שכבר עבד רוב עבודתו, ורק בדרך יציאתו הזדמן לו יין ושתה בזמן שעשה "גמר עבודתו" (משמע, שגומר העבודה תוך כדי יציאה) - חייב משום שתוי יין.

ד. הראב"ד בהשגותיו (שם) מחדש הסבר, שקשה לקבלו בפשט דברי הספרא. לדעתו, חידוש הספרא הוא שכהן חייב משום שתוי יין אם נכנס שיכור להיכל אפילו בביאה ריקנית (להסבר שיטת הראב"ד התייחסנו לעיל, בגוף המאמר).

25 עיין גם במשנה אחרונה (כלים פ"א, מ"ט), שמבין שאליבא דהרמב"ם אין תנאי זה שייך לשתויי יין ודעימיה. יש לציין כי ביחס לאיסור ביאת טמא למקדש (פ"ג, הי"ט) ברור שההגבלה לדרך ביאה היא תנאי בעצם האיסור, ולא רק בחיוב מיתה, שהרי הנכנס דרך גגות חייב רק מכת מרדות.

והאיסור על כל יהודי שתוי יין "להכנס למקדש כולו מתחילת עזרת ישראל ולפנים" דומים זה לזה, אך שונים זה מזה בתוקפם. בשני המקרים מדובר על אדם שמפאת שיכרותו ראוי לתואר "מנוול", ועצם נוכחותו במקדש במצב של ניוול מהווה סתירה ופגיעה במערכת המקדש. כשמדובר על ישראל שאינו ראוי לעבודה, פגיעתו פחות חמורה; הוא לא התייצב באופן המתאים לקדושת המקום וכבודו, ואיסורו כלול בכותרת הכללית של מורא מקדש. אם מדובר על כהן כשר לעבודה, פגיעתו יותר חמורה - לא רק כמותית אלא איכותית: הוא לא רק נכנס למקדש, אלא - מחמת שייכותו למקום - חדר לתוכו ופגע בו מבפנים, וממילא הוא זוכה לאיסור תורה נפרד.

באחרונה יש להתייחס לנקודה אחת בעייתית בחילוק שהצענו כאן בין הפסולים השונים, והוא עניין חילול העבודה. אם שתוי יין פוגע במערכת המקדש מחמת נוכחותו שם במצב של ניוול, ואינו פוגע בעבודה עצמה, מדוע עבודתו מתחללת?[26] השאלה מתחדדת לאור פסק הרמב"ם בהלכה י"ד, שעבודתו של קרוע בגדים או פרוע ראש אינה מתחללת, אף על פי שגם הוא חייב מיתה על עבודתו ואסור ליכנס בין האולם והמזבח משום ניוול (כמפורש בהלכה ט"ו). ויש לתרץ, שבעיקרון - לפי אופי פסולו של שתוי יין כפי שהצגנו אותו כאן - עבודתו לא הייתה צריכה ליפסל. חילול עבודתו נובע ממקור אחר ומסיבה אחרת; הוא נלמד בגמרא בזבחים (יז:) מהפסוק "ולהבדיל בין הקדש ובין החול" (ויקרא י', י). בפשטות, פסוק זה מרמז לאי-יכולת אדם שיכור להבדיל ולהבחין יפה בין פעולות הראויות למקדש ואלו שאינן מתאימות לו. לכן, יש להבין שחילול עבודתו נובע מזה שהעבודה **לא נעשתה כהוגן**, כי שיכרותו של הכהן משפיעה על פעולותיו;[27] ואפילו אם בפועל נעשתה העבודה באופן תקין, למרות השיכרות, עדיין היא פסולה משום הניתוק שקיים בין מעשי הכהן לבין דעתו ושכלו.[28] לעומת זאת, הניוול של פרוע ראש או של קרוע בגדים אינו פוגם במעשיהם כלל, ולכן אין שום סיבה לפסול את עבודתם.

26 כך פסק הרמב"ם (פ"א, ה"א) ומקור הדברים בגמרא בזבחים יז:.

27 כאמור לעיל (הערה 21), הרמב"ן על התורה מבין את דעת חז"ל שנדב ואביהוא היו שתויי יין בכיוון זה, והדבר עוזר להבין את סמיכות הפרשיות.

28 את דברינו יש להשוות לדין מתעסק בקדשים, שכן גם שם יש פסול משום שפעולותיו של האדם מנותקות מדעתו. הגמרא בחולין יג. פוסלת מתעסק בקדשים, אבל המקור הוא פסוק של שחיטה, וכך גם ברמב"ם (הל' פסולי המוקדשין פ"א, ה"ג). האחרונים דנים אם יש פסול מתעסק גם בשאר עבודות (עיין למשל בגרי"ז על הש"ס, זבחים ב.).

ו. איסור עבודה וחיוב יציאה

בהסבר שיטת הרמב"ם, התמקדנו עד עתה בהבנת איסור הכניסה בין האולם והמזבח שהוא מחדש לגבי שתוי יין. לא פחות חשובות הן ההשלכות להבנת איסור העבודה שמוסכם על הכל. לאור דברינו, נראה כי לשיטת הרמב"ם עבודתו של שתוי יין אינה אסורה כפעולה עצמאית, אלא כדרך לחדור עמוק יותר למקדש. נקודת מבט מחודשת זו באה לידי ביטוי גם בהקשר אחר לגמרי בהלכות ביאת מקדש.

בפרק ב' עוסק הרמב"ם בדין כהן אונן. אע"פ שאונן אסור בעבודה (חוץ מכהן גדול) ועבודתו מחוללת, אין מקור מפורש בפסוקים לאיסור עבודה זה, והגמרא בזבחים (טז:) מביאה שני מקורות אפשריים לאזהרה. מקור אחד מופיע בסיפור אהרן ובניו שעבדו אוננים ביום השמיני למילואים (ויקרא י', יט); השני, שאותו מצטט הרמב"ם, לא מדבר על עבודה כלל אלא על יציאה מן המקדש. לגבי כהן גדול כתוב (ויקרא כ"א, יב) "ומן המקדש לא יצא", ואף על פי שמת לו מת, ומכאן מדויק שכהן אחר - באותו מצב - אמנם יוצא, וממילא נלמד שכהן הדיוט אונן אסור בעבודה. מוכח, אם כן - לפחות לפי מקור זה, שאותו מביא הרמב"ם - שדין אונן ביסודו אינו **איסור עבודה** אלא **חיוב יציאה**. במצב של אנינות כהן גדול אסור לצאת וכהן הדיוט חייב לצאת, ואילו בהעדר אנינות גם כהן הדיוט אסור לצאת. הפסק העבודה נתפס במקרים אלו כשלב ראשון של יציאה. כך מוכח מדברי הרמב"ם עצמם (פ"ב ה"ה):

> כהן שיצא מן המקדש בשעת העבודה בלבד חייב מיתה, בין כהן גדול בין כהן הדיוט, שנאמר 'ומפתח אהל מועד לא תצאו פן תמותו', כלומר **לא תניחו עבודה** ותצאו מבוהלים ודחופים מפני גזירה זו, וכן זה שנאמר בכהן גדול 'ומן המקדש לא יצא' אינו אלא בשעת העבודה בלבד, **שלא יניח עבודתו ויצא**[29] (פ"ב, ה"ה).

הזיהוי בין הפסק עבודה ותחילת יציאה נסמך, לכאורה, על תפישה של העבודה כצורה של חדירה לתוך המקדש; כשם שהעובד חודר פנימה, כן המניח עבודתו צועד אחורה

29 גם מיקום הלכות אונן ברמב"ם מצביע על תפישה זו. בפרקים הראשונים של הלכות ביאת מקדש דן הרמב"ם בענייני כניסה ויציאה, טרם עיסוקו בפסולי עבודה מובהקים (טמא, אינו מקודש ידיים ורגליים, בעל מום וזר). פרק א' הוקדש לדיני שתויי יין, פרועי ראש וקרועי בגדים, וכפי שהסברנו - איסורים אלו לא מתייחסים לעבודה כשלעצמה אלא לחדירה לתוך המקדש. פרק ב' דן בגבולות הכהנים במקדש: איסור כניסה לפני ולפנים, איסור ביאה ריקנית להיכל, איסור יציאה מן המקדש ודין אונן. פרק ג' דן באיסור ביאת מקדש בטומאה. מיקום הלכות אונן בתוך רצף זה מוכיח שדין אונן, בעיקרון, הינו דין יציאה מן המקדש.

ומתחיל תהליך יציאה. אולם, הרמב"ם מרחיק לכת בהלכה הבאה, כשהוא מפרט את דין כהן הדיוט אונן:

> ...שכהן הדיוט שהיה במקדש בעבודתו ושמע שמת לו מת שהוא חייב להתאבל עליו, **אע"פ שאינו יוצא מן המקדש - אינו עובד**, מפני שהוא אונן (פ"ב, ה"ו).

הדברים מחוסרים ביאור: אם הכהן אינו יוצא (ומשמע ברמב"ם שאף אסור לו לצאת), למה אינו עובד?[30] הלא כל שורש דין אונן הוא חיוב יציאה, ואם כן כיצד ייתכן שהכהן לא יוצא בדווקא, אלא רק מפסיק עבודתו? אם אמנם עבודה נתפסת כחדירה לתוך המקדש, הדברים מסתברים. עצם הפסק העבודה הינו סוג של יציאה. החילוק בין כהן גדול וכהן הדיוט מתבטא בכך שכהן הדיוט "יוצא" בשעת אנינותו ע"י הפסק עבודתו, ואילו כהן גדול אסור אף בזה. אולם, ברובד של יציאה ממש מהמקדש בשעת עבודה - גם כהן הדיוט מוזהר ככהן גדול אף בהיותו אונן.

כמובן, אף אם אפשר לראות עבודה כצורה של כניסה וחדירה למקדש - עדיין היא יכולה לעמוד כפעולה עצמאית, ולא כל איסור עבודה חייב ליתפס כאיסור חדירה למקדש. בריש דברינו ציטטנו את דברי הרמב"ם לגבי בעל מום לצד דבריו לגבי שתויי יין. בשניהם סובר הרמב"ם שיש איסור כניסה לשטח שבין האולם והמזבח בנוסף לאיסור עבודה. ברם, יש לציין שלשה חילוקים חשובים בין פרטי האיסורים בשני פסולים אלו:

א. בשתויי יין יש פסוק אחד שממנו נלמדו שני האיסורים, והרמב"ם מונה רק לאו אחד. ואילו לגבי בעל מום הרמב"ם מונה שני לאווין, ומביא מקורות משני פסוקים: "לא יבא... לא יגש" (ויקרא כ"א, כג) לאיסור כניסה, ו"לא יקרב" (שם כ"א, יז) לאיסור עבודה.

ב. כפי שראינו במנחת חינוך, לגבי שתויי יין מוסיף הרמב"ם את התנאי שהכהן צריך להיות ראוי לעבודה (הן לאיסור כניסה והן לאיסור עבודה). בעקבות כך מתמעט שתוי יין מהמצב של ריבוי חיובים בריבוי פסולים, המתואר ברמב"ם בהמשך (פ"ט, הי"א). לגבי בעל מום לא נזכר תנאי זה, ומשמע שהוא כלול בדין של ריבוי חיובים בריבוי פסולים.

30 הראב"ד על אתר התקשה בדברי הרמב"ם מזוית אחרת. לדעתו, יש סיבה להכריח את הכהן לצאת, והיא אבלותו וחיוב טומאה לקרובים. ואמנם, בין אם משום טענה זו ובין אם משום הטענה שלנו, התוספתא (זבחים פי"א, ה"ב) פוסקת שמניח עבודתו ויוצא.

ג. כבר ציינו את החילוק בין שתוי יין ושאר פסולים - וביניהם בעל מום - שלגביהם מגביל הרמב"ם את חיוב מיתה לעבודה תמה (פ"ט, ה"י), ואילו לגבי שתוי יין אין הגבלה זו מפורשת ברמב"ם.

משמעות חילוקים אלו ברורה. בשתוי יין קיים איסור אחד של חדירה, וכלשון הפסוק - "בבואכם". כניסה ועבודה מייצגות שתי רמות של חדירה. לפיכך יש דרישה של כהן הראוי לעבודה, כיוון שרק הוא מצליח לחדור לעומק במקדש, ולפיכך גם אין הגבלה לעבודה תמה. אולם, לא כך פני הדברים לגבי בעל מום. אצלו קיימים שני איסורים נפרדים, אחד של כניסה ואחד של עבודה, הבנויים על מקורות שונים, וזהותו כבעל מום פוגעת בעבודה כשלעצמה.

חילוק זה שבין שתוי יין ובעל מום ניתן להסבר לפי אופי שני הפסולים: בעל מום דומה לזר בכך שפסולו נובע מזהותו. מומו מגדיר אותו כמי שמופקע ממערכת המקדש. לכן אסור לו לעבוד, אבל מאידך אם עבד - לא הצליח לפגוע במקדש כמקום, אלא רק בעבודה הספציפית שהוא עושה. לעומתו, שתוי יין (וכן פרוע ראש וקרוע בגדים) אינו פסול מצד זהותו. פסולו הוא יחסית שטחי; הוא כהן כשר, אלא שהוא נמצא זמנית במצב של ניוול. הרמב"ם חוזר ומדגיש שפסולו הוא תוצאה של היותו "מנוול ככה". ולכן, מצד אחד, פגיעתו בעבודה כשלעצמה אינה כל כך חזקה; אבל, מצד שני, כשרותו הבסיסית מאפשרת לו להשתלב במערכת המקדש, ופסולו גורם אז לפגיעה קשה יותר במקדש עצמו.

ז. סיכום

הצענו כאן הסבר לשיטת הרמב"ם ביחס לאיסור כניסת שתויי יין בין האולם ולמזבח, והסבר זה בנוי על שני יסודות.

הראשון הוא הבנת הרמב"ם באופי האזור שבין האולם ולמזבח, כך שהוא חלק מעיקר המקדש בתורת גשר בין ההיכל והמזבח, שני המוקדים המרכזיים של עבודה במקדש. המקור העיקרי לרעיון זה ברמב"ם הוא פסקו לגבי איסור נתיצת אבן במקדש, שם הוא כולל את השטח שבין האולם והמזבח באיסור הדאורייתא, בניגוד לשאר העזרה.[31] עקב מעמד זה של האזור שבין האולם והמזבח - ייתכן שחלים עליו דינים מסוימים השייכים למזבח עצמו, וראינו כמה השלכות מסוג זה בגמרא ובראשונים.

לצד זה, הצגנו יסוד שני ברמב"ם בעניין אופי איסור שתוי יין כאיסור של חדירה למקדש על ידי כניסה ו/או עבודה. חדירה שונה מ"ביאה" סתמית, הן לקולא והן

31 כך להבנת אבן האזל, ובניגוד לדעת הכסף משנה.

לחומרא. מצד אחד, כאשר כניסה ועבודה אינן מטרות כשלעצמן אלא אמצעיים לחדירה - לא שייכות בהן ההגבלות המופיעות בהקשרים אחרים ("דרך ביאה", "עבודה תמה"). מצד שני, כניסה ועבודה הן פעולות פיזיות שכל אדם יכול לבצע, אבל רק מי שבעיקרון שייך למסגרת של המקדש יכול לחדור לתוכו ע"י כניסתו או עבודתו (למעט כהן שפסול ללא קשר לשתייתו). ראינו שיש הדים ברמב"ם למושג של עבודה כשיעור בחדירה בהקשר של כהן אונן, אולם יש מקומות שאף לדעת הרמב"ם עבודה נאסרת בתור עבודה ולא כחדירה, וביניהם איסור בעל מום.